

Експериментальна археологія: моделювання ремесел та промислів населення лісової зони східної Європи

Краще один раз побачити – у цьому зайвий раз переконалися ті, хто прийшов 14 серпня на Бабину гору. Бо побачити справді було що (про це двічі закликала наша газета). Другий день науково-практичного семінару археологів, що пройшов в Олевську 13 – 14 серпня ц.р., присвячувався експериментальній археології. Як і обіцялося, вчені та краєзнавці-практики різних ремесел продемонстрували, як наші предки виготовляли бронзові та залізні вироби, обробляли метал, варили мед та ін. Сергій Ольговський, зав. кафедрою музейної справи Київського Національного університету культури і мистецтв, професор.

«Моя спеціалізація – бронзолиттєве ремесло раннього залізного віку. Тому мені найбільш цікаво те, що вийде сьогодні у моїх колег-ливарів. Обійшовши місцевість, де проводиться моделювання, приємно відмітити, що напрям експериментальної археології не вмирає, ним стала більше цікавитися молодь. Взагалі те, що робить Андрій Петраускас (керівник Житомирської експедиції – прим. ред.), дуже цікавий і перспективний напрямок історичної науки.

Сучасна археологія стала набагато цікавішою наукою, ніж колись. Вона повинна протистояти так званій «чорній археології». Раніше державою виділялися великі кошти на проведення розкопок, зараз же здебільшого, лише на рятувальні розкопки - по суті, для спасіння пам'яток. А кожна нова пам'ятка - це нове історичне відкриття. Тому приємно вражає відношення місцевої влади до учених, інтерес і увага до їхньої роботи. Результати такої співпраці не забаряться, місцеві музеї у майбутньому наповняться новими експонатами, а наука – новими даними. І місто набуде ще більшої популярності».

Тетяна Гошко, науковий співробітник Інституту археології Національної Академії Наук України, кандидат історичних наук.

«Будь-яку теорію потрібно перевіряти на практиці. Ми сьогодні випробовуємо технології обробки виробів доби бронзи. За браком часу закладаємо у тигель лом латунних виробів. Якщо роботи в Олевську будуть продовжуватись, наступного року спробуємо самі здобути метал з руди».

Олег Фіголь, коваль, ливар.

«Для розігріву ми використовуємо деревне вугілля, у яке піддуваємо повітря. Але щоб отримати виріб, потрібно пройти декілька обов'язкових стадій. Спочатку виготовляється воскова модель, яка обліплюється глиною. Коли глина засихає, ставимо все це у вогонь. Віск розтоплюється і вигорає - так з'являється глиняна форма. У гарячу форму заливаємо розплавлений метал. Після остигання форму розбиваємо і виймаємо готовий виріб».

Антон Шатов, керівник відділу школи традиційного ковальства при музеї архітектури та побуту у Пирогово.

«Єдине, що ми використовували сьогодні готове, це металеві заготовки. Все решта виготовлене власноруч: вугілля, випалене з деревини бука, граба, дуба, ручні ковальські міхи, інструменти. Вогонь ми теж добули традиційним колишнім способом, за допомогою кресала, кременю і трута. Всі бажаючі матимуть змогу побачити, як ми куватимемо ножі, робитимемо кресала, спробують добувати іскри і переконаються, що вогонь можна отримати без сірників і запальничок».

Олександр Коба, студент історичного факультету Полтавського педагогічного університету ім. В. Короленка.

«Я теж захоплююся ковальською справою, маю власну кузню, тож поєдную цікаве з корисним. Тут демонструю різні види ножів: кухонні, мисливські, різьбярські, для виготовлення взуття, обробки шкір, а також бойові. Як можна помітити, більшість з них – ті, що побутового призначення, фактично без рукояток. Це говорить про те, що метал у давні часи дуже цінувався, і черенки виготовляли з інших матеріалів – дерева, кісток. Про дефіцитність металу свідчить і те, що значна частина знайдених ножів має тонке, сточене лезо. Лише мисливські та бойові ножі були краще загартовані і містили більше заліза, відповідно до свого призначення.

Галина Пашкевич, доктор біологічних наук, палеоботанік.

«Пожежа – це лихо для людей, але благо для археології. Адже за звичайних умов рослинні компоненти перегнивають і лише за обугленими залишками ми можемо встановити, які культури вирощувалися у даній місцевості, а відтак, і рівень землеробства. На Олевському городищі теж мала місце пожежа, і нами були знайдені обуглені зернівки та відбитки зернівок на кераміці. Як і на більшій території Північного Полісся, основною злаковою культурою тут на той час було жито».

Віталій Непомнящих, молодший науковий співробітник відділу давньоруської та середньовічної археології Інституту археології НАНУ України, кандидат історичних наук.

«Усталеною думкою є така, що міста виникали на вже заселених місцях, здебільшого це укріплені поселення. Ця теза щодо древлянської землі була представлена відомим вченим Б.А. Звіздецьким. Головним чином вона ґрунтується на обранні важкодоступного місця з метою максимального використання для засобів оборони його природних якостей. Крім цього, міста та фортеці мають укріплення, що були побудовані людиною.

Розглядаючи зріз та загальний вигляд Олевського городища видно, що місце було вибрано і укріплено надзвичайно вдало. Природне узвишся знаходилося на лівому березі річки Уборть, яка на ті часи була значною природною перешкодою. З півночі Бабину гору оточує заболочений рівчак, що огинає її на схід. Південну та західну частину гори захистили штучним ровом, насипавши із викопаної землі високий вал. Але перш ніж братися за спорудження такої фортеці, будівельники спочатку звільняли територію від усієї рослинності, випалюючи її. Доказом цього є рештки золи найнижчого горизонту розкопок. Наступним етапом були земляні роботи (рів, вал тощо). У східній частині городища виявлено кам'яну відмостку, що спускається похило донизу. Є підстави вважати, що ця кладка продовжується вздовж усього внутрішнього периметру і слугувала мощеною дорогою не тільки для мешканців поселення, але, у першу чергу, для оперативного пересування бойової дружини. Головний вхід у городище був з півночі. Можливо, також, що мощаниця виступала у ролі фундаменту дерев'яної стіни, обвуглені залишки якої виявлені у південно-східній частині зрізу. За припущенням, Олевське городище, як і більшість древлянських поселень, було спалене у 946 році під час каральної експедиції Ольги проти древлян.

Верхню частину дерев'яної конструкції увінчували загострені кілки, тож у цілому оборонна споруда виглядала доволі значимо і захопити її було не так просто. Майбутні розкопки дадуть нам повну картину городища, на підставі чого можна буде відтворити його у натуральному вигляді».

Олександр Медведєв, завідуючий відділом середньовічної археології Інституту археології НАН Білорусі, кандидат історичних наук.

«У всьому світі зараз великий інтерес до стародавньої історії. У Білорусі теж широко йдуть розкопки, наприклад, у Гродно, Бресті. Планується створення історико-археологічного музею у Мінську. Проте в Україні набагато більше експериментальної археології, ніж у нас. Тому й приїхав, щоб повчитися. Побачив багато нового, тож на конференцію у вересні приїдемо в Олевськ більшим колективом».

Микола Брицун, краєзнавець.

«Розкопки і знахідки Олевська підтвердили його предковічне наймення. Силу і славу вікову. Та не втримали городи древлянські підступності Ольги, знищено було і Коростень, і Олевськ. Відновилося уже під її владою. А остаточно рухнуло у 2141 році при навалі Батия. Тут городище кругле, а в Суцанах – прямокутне, значить ще давніше, там перше було поселення».

Андрій Петраускас, керівник Житомирської експедиції, старший науковий співробітник Інституту археології НАНУ, кандидат історичних наук.

«Головний результат цьогорічної експедиції – ми отримали докази того, що городище Бабина гора справді було давньоруським поселенням з багатьма елементами тодішньої фортифікаційної споруди. Якщо слідувати хронологічним рамкам, то найдавнішою знахідкою, яка опинилася у надрах городища під час давніх земляних робіт, є кременевий різець доби палеоліту. Без сумніву, десь у цій місцевості були й стоянки людей ще за первіснообщинного ладу. Цілий ряд знахідок відноситься до початку IX – кінця X століття. Це гончарна кераміка з вінцем, з лінійним та хвилеподібним орнаментом. Глиняні та пірофілітові прясельця, за допомогою яких з веретена сукали нитку. Три металічні ножі, майже повністю стерті. Кресало X століття.

Посередині зрізу – знахідки XI століття, ще вище до поверхні – часів козаччини.

Кришталева намистинка, можливо, з місцевого матеріалу та поліхромна (триколірна) скляна, яка потрапила десь із країн Сходу.

Знайдено використані свинцеві кулі, три фрагменти козацької люльки, в т.ч. один – з поливою. Два фрагменти оселків – брусків тонкої заточки.

Останні знахідки – відгомін війни, гільзи та патрони до різних видів зброї - знайдені на південно-східній частині посаду, де стояла охорона залізничного мосту.

Всі наявні і майбутні знахідки, а також експериментальне моделювання, яке ми проводили, дає змогу у майбутньому створити на Бабиній горі скансен – діючий музей під відкритим небом. Такий заклад відіграє роль набагато більшу від традиційного, у збереженні та популяризації історико-культурної спадщини, розвитку туризму».

Олексій Грачук, голова громадського товариства «Коло-Ра».

«Наше спільне завдання – використати усі можливості для досягнення цілі – реконструкції городища у такому вигляді, як воно було. Мета – розвиток туризму та поповнення бюджету міста. Для цього потрібно вивчити досвід успішних сусідів, наприклад, у Польщі та Прибалтиці. Широко використовувати експериментальну археологію – відтворити усі види діяльності, які піддаються реконструкції на основі розкопок об'єкту. Зібрати якомога більше археологічних даних про всю місцевість, у т.ч. і технологічних – бортництва, медоваріння, землеробства.

Врешті представити Бабину гору як об'єкт наукових досліджень і розвитку туризму, створивши районну Програму та увійшовши у відповідну обласну. Щоб отримати на це кошти, варто приймати участь у різноманітних грантах, у т.ч. міжнародних».

Анатолій Шинкар, заступник директора Олевської гімназії.

«13 серпня 2011 року у приміщенні актового залу Олевської міської ради відбулося засідання науково-практичного семінару групи науковців-археологів, які представляли різні вищі навчальні заклади і різні регіони України. Мені вже вдруге пощастило бути присутнім на такого роду форумі, який проходив в Олевську.

Працюючи більше тридцять років на Олевщині, я не пам'ятаю, щоб у нас відбувалося щось подібне. Років п'ять тому я із заздністю спостерігав подібний процес посиленої уваги до історичного минулого на Коростенщині. До речі, пройшло зовсім небагато часу, і Коростень став унікальною туристичною візитівкою Житомирщини. Тому зусилля міської влади у цьому напрямі, як складової розвитку культурної інфраструктури міста, слід вітати і всім нам підтримувати.

Не буду переказувати змісту виступів учасників семінару, тому що це цікаво вузькому колу спеціалістів з історії та краєзнавства. Але розмови з науковцями у перервах весь час змушували задуматися над тим, що за повсякденними проблемами ми забули про те, чиїх батьків і прадідів ми діти, на якій землі ми живемо. Чому перестаємо бути ланкою-носієм українського менталітету? Чому втрачаємо те, що плекалося нашими пращурами тисячоліттями? Що відрізняло нас від інших народів світу?

Досить незатишно я почувався після перегляду фільму краєзнавчого характеру одного з науковців про виготовлення в одному з сіл північної Київщини звичайної і незвичайної кераміки. Процес виготовлення глечиків цим ремісником-ентузіастом здійснюється простим дідівським способом, як це робилося в нас з діда-прадіда. І коли в мене поцікавилися, чи є у нас ентузіастично-краєзнавці-практики, які відтворюють чи продовжують традиції ремісників Полісся, сказати було нічого. Адже ми практично вже втратили навіть побутове ткацтво, яким займались поліщуки майже в кожному обійсті. У нас є досить багато сіл з назвою Рудня, але в жодному з них навіть старожили не знають як

відбувався процес «варіння металу» з болотної руди, поклади якої є у нас на Олевщині.

Почуте від археологів наштовхнуло ще на одну думку: ми майже все вивчили про становлення радянської влади в нашому краї, колективізацію, події Великої Вітчизняної війни, але мало, а то й зовсім не займалися вивченням історії нашого краю у давні часи Київської Русі, козаччини і т.д. Тому вважаю, що зусилля міської влади (археологічні розкопки в Олевську, наукові симпозиуми і семінари), райдержадміністрації (створення туристичних краєзнавчих маршрутів на Олевщині) повинні дати імпульс детальному вивченню нашого краю вчителями історії, географії, мови і літератури. Щоб не соромно було перед туристкою з Дніпропетровщини, яка приїхала вивчати період Київської Русі до нас у Дерева, перед краєзнавцем із Коростенщини М. Брицуном, який про наш край зібрав більше інформації, ніж ми, місцеві.

А загалом, як виявилось, науковці були у нас не останній раз. У вересні відбудеться друга міжнародна археологічна конференція, на яку приїдуть вчені з різних країн Європи і ті, що працювали в Олевську тепер. І як зауважили вони самі, центр тяжіння інтересу до древлян часів Київської Русі переміщується з Коростеня в Олевськ. А ще поділилися задумкою про створення на Олеговому городищі археопарку з відповідною інфраструктурою, що буде унікальним явищем на Півночі України».

Тамара Заруба, директор громадської організації «Агенція розвитку громади міста Олевськ».

Здавалося, що після фестивальної ночі мало хто матиме бажання йти пішки до городища, щоб подивитися на сучасне моделювання давніх ремесел. Тим приємніше було спостерігати за тим, як 14 серпня, починаючи з 12.00 години олевчани різного віку підтягувалися до Бабиної гори, щоб не тільки подивитися на артефакти, знайдені археологами, але й самим взяти участь у дійствах, підготовлених учасниками семінару. Особливо порадувала молодь. Назар Ходаківський, Володимир Плотнік, Наталія Редько, Микола Русин, Анна Бондаренко, Ольга Казюк, Григорій Федосенко, а також Михайло Мрочко, В'ячеслав Бочковський, Михайло Власенко і багато інших висловлювали майже одні й ті самі думки – таємниці століть приваблюють, історію свого краю треба знати, цікаво подивитися на древні предмети побуту і процес їх використання, чудово, що Олевськ зробив значний крок уперед по підготовці основи для майбутнього туризму. Після таких відгуків стало зрозуміло, що пора розказати олевчанам і читачам «Новин» про те, на що вже півроку витрачають вільний час патріоти Олевська і археологи. Думка про створення музею на городищі виникла ще минулого року під час першої археологічної конференції. Розуміючи, що коштів у бюджеті на створення музею немає, було прийнято рішення шукати фонди і організації, які займаються культурною спадщиною і виділяють кошти на її збереження. Такий фонд у Києві був знайдений і працівниками міської ради спільно з науковцями Інституту археології був підготовлений проект «Музей «Древлянський град». Приємно було після певного часу отримати позитивний відгук про нашу роботу і запрошення на розмову до експертів. Експерти фонду висловили свої зауваження щодо нашого проекту, уточнили окремі деталі і запропонували подати оновлений проект у

листопаді цього року. Отже, якщо все буде добре, до кінця року будемо знати, чи отримав наш проект матеріальну підтримку. Сподіватимемось на краще.

Матеріал підготував Ю. Халімончук

Фото автора та Літвинко Володимира.